

УДК 581.9:502.75(477/65)

Мирза-Сіденко В.М.,
кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри географії та геоєкології
*Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка*

Маслова Н.М.,
кандидат географічних наук,
старший викладач кафедри географії та геоєкології
*Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка*

ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ЛІСОУСТРОЮ ТА ЛІСОКОРИСТУВАННЯ НА ТЕРИТОРІЇ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті здійснений географічний аналіз лісоустрою та лісокористування на території Кіровоградської області. Охарактеризовано сучасний стан лісового фонду, особливості територіального поширення лісів, поділ лісів на групи, визначено переважаючі типи лісів, їх породний та віковий склад, проаналізовано територіальні особливості лісогосподарської діяльності, розглянуто питання відтворення та збереження лісів.

Ключові слова: лісове господарство, лісоустрій, лісокористування, лісовий фонд, рубки, збереження.

В статье осуществлён географический анализ лесостроительства и лесопользования на территории Кировоградской области. Охарактеризованы современное состояние лесного фонда, особенности территориального распространения лесов, распределение лесов на группы, определены преобладающие типы лесов, их породный и возрастной состав, проанализированы территориальные особенности лесохозяйственной деятельности, рассмотрены вопросы восстановления и сохранения лесов.

Ключевые слова: лесное хозяйство, лесостроительство, лесопользование, лесной фонд, рубки, сохранение.

Mirza-Sidenko V.M., Maslova N.M. GEOGRAPHIC ANALYSIS OF THE DEVICE OF FOREST AND USE OF FOREST IN THE TERRITORY OF THE KIROVOGRAD REGION

In the article, a geographic analysis of the device of forest and use of forest in the territory of the Kirovograd region is carried out. The current state of the forest fund is characterized, the features of the territorial distribution of forests, the distribution of forests into groups, the prevailing types of forests, their pedigree and age composition are determined, the territorial features of forestry are analyzed, and the issues of forest restoration and conservation are considered.

On the territory of the Kirovograd region in 2017 the certification of forests began.

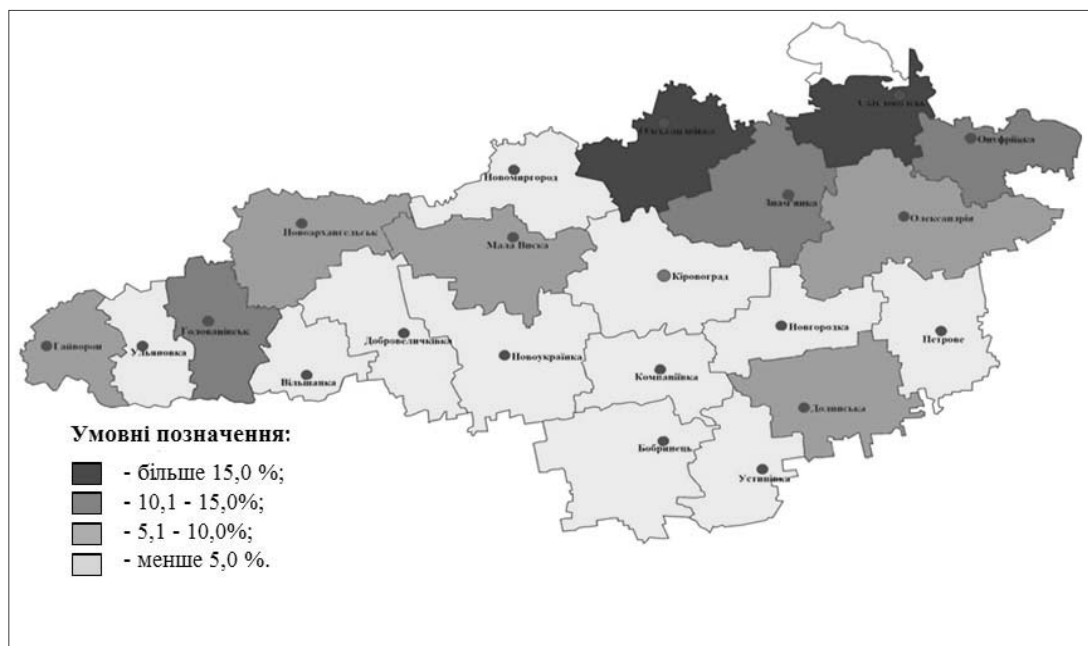
The purpose of forest certification is to ensure economically, ecologically and socially balanced forest management by adhering to the relevant generally accepted standards. Ecologically balanced and responsible forest management involves harvesting timber and other forest products while simultaneously preserving natural ecological processes, biodiversity of forests and their productivity. At present, the certificates of responsible forestry management were Chernolysky, Oleksandrivsky, Golovanivsky, Anykyivsky forestry enterprises.

Regional ecological program "Forests of Kirovograd region" is being implemented in the region, designed for 2016-2020 years. The program envisages the development of forestry in the region, including increased forest cover due to territories that are unsuitable for agricultural use due to land degradation. Planned implementation of forest felling on the area of 1.55 thousand hectares, reforestation - on the area of 2.5 thousand hectares.

Key words: forestry, device of forest, use of forest, forestry, felling, conservation.

Постановка проблеми. Аналіз сучасного стану лісових ресурсів, лісоустрою та лісогосподарської діяльності є досить актуальним та зумовлений негативними тенденціями, що

виявляються у погіршенні вікової і видової структури деревостанів, зменшенні запасів деревини, зниженні темпів відтворення лісових ресурсів, посиленні вирубки лісу та

Рис. 1. Розподіл показника лісистості за адміністративними районами Кіровоградської області

процесів знеліснення. Така ситуація вимагає поглибленого вивчення причин виникнення та обґрунтування шляхів розв'язання проблем використання лісових ресурсів, ведення лісгосподарської діяльності та заслуговують особливої уваги на територіях з низькими показниками лісистості. До їх числа належить і Кіровоградська область.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням лісоустрою, лісокористування, раціонального використання лісових ресурсів присвячена значна кількість наукових праць. Серед них особливе значення мають публікації С.А. Генсірука, О.М. Адамовського, О.І. Тарасова, М.С. Нижник, І.Д. Бойко та інших. Специфіка лісгосподарської діяльності в окремих регіонах України висвітлена у працях О.М. Данілової, М.М. Мельничука, Т.С. Павловської, І.Ф. Калуцького, І.М. Нетробчук, М.Р. Питуляк та інших. Історичні аспекти розвитку лісового господарства на досліджуваній території проаналізовано Н.М. Ковальчуком; проблеми знеліснення території Кіровоградської області ґрунтовно опрацьовані А.О. Домаранським. Публікації стосовно регіональних особливостей лісокористування на території Кіровоградської області практично відсутні. Отже, особливості лісоустрою та лісо-

господарської діяльності на досліджуваній території потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети нами визначені такі завдання: проаналізувати природні чинники формування лісів на території Кіровоградської області, охарактеризувати сучасний стан лісового фонду, встановити специфічні риси лісоустрою на досліджуваній території, проаналізувати територіальні особливості лісгосподарської діяльності Кіровоградського ОУЛМГ, розглянути питання відтворення та збереження лісів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія розвитку лісгосподарської діяльності на Кіровоградщині налічує понад 200 років. Скорочення вкритих лісом площ особливо помітним стало у XVI-XVII століттях. Масове винищення лісів почалося з часу колонізації нашого краю російськими військами і створення тут нового військово-господарського адміністративного управління, яке одержало назву Нова Сербія (1752). На початку 30-х років XIX ст., згідно з Положенням від 19 червня 1826 року, на території нашого краю були утворені два лісництва – Новомиргородське та Крилівське. Наприкінці XIX століття існувало сім лісництв: Єлисаветградське, Олександрійське, Нерубаївсько-Чутянське, Новоа-

рхангельське, Новогеоргіївське, Тишківське та Чорноліське [5].

Управління лісовим господарством на території Кіровоградської області здійснює Кіровоградське обласне управління лісового і мисливського господарства, підпорядковане Державному агентству лісових ресурсів України. До його складу входять 8 лісгоспів, 31 лісництво, 44 майстерських діляниць та 231 обходів. Головними структурними підрозділами Кіровоградського ОУЛМГ є: ДП «Чорноліське НВЛГ» (3578 га), ДП «Оникіївське ЛГ» (16 255 га), ДП «Голованівське ЛГ» (17 739 га), ДП «Компаніївське ЛГ» (18 320,3 га), ДП «Світловодське ЛГ» (17 851 га), ДП «Онуфріївське ЛГ» (15 057 га), ДП «Олександрівське ЛГ» (17 798 га), ДП «Долинське ЛГ». Загальна площа лісів області становить 183 038,7 га. Показник лісистості території – 6,7%. Нормативна оптимальна лісистість Кіровоградської області має становити 11%. Територіальне розміщення лісових ресурсів у Кіровоградській області є нерівномірним (рис. 1).

Найвищі показники лісистості, що перевищують 15%, притаманні Олександрівському та Світловодському районам. У переважній більшості південних адміністративних районів лісистість

є меншою за 5%. У лісовому фонді Кіровоградської області переважаючими деревними породами є дуб, акація і ясен (рис. 2).

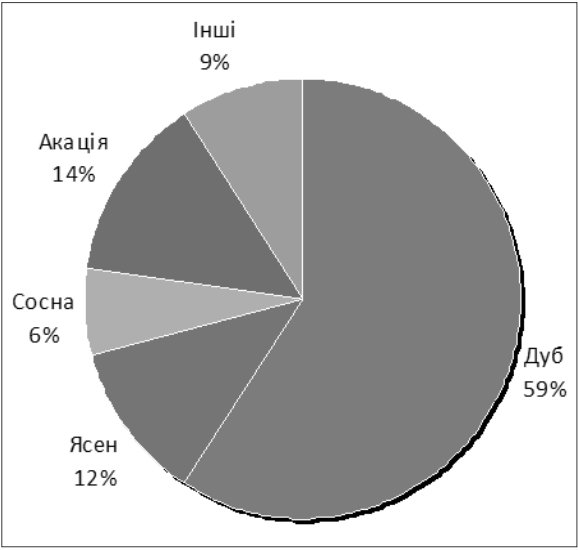

Рис. 2. Розподіл площі лісів Кіровоградської області за переважаючими деревними породами

Згідно з лісовою типологією П.С. Погребняка на досліджуваній території переважають наступні типи лісорослинних умов: діброви (84%), судіброви (12%), субори (3%), бори (1%). Відповідно до виконуваних функцій

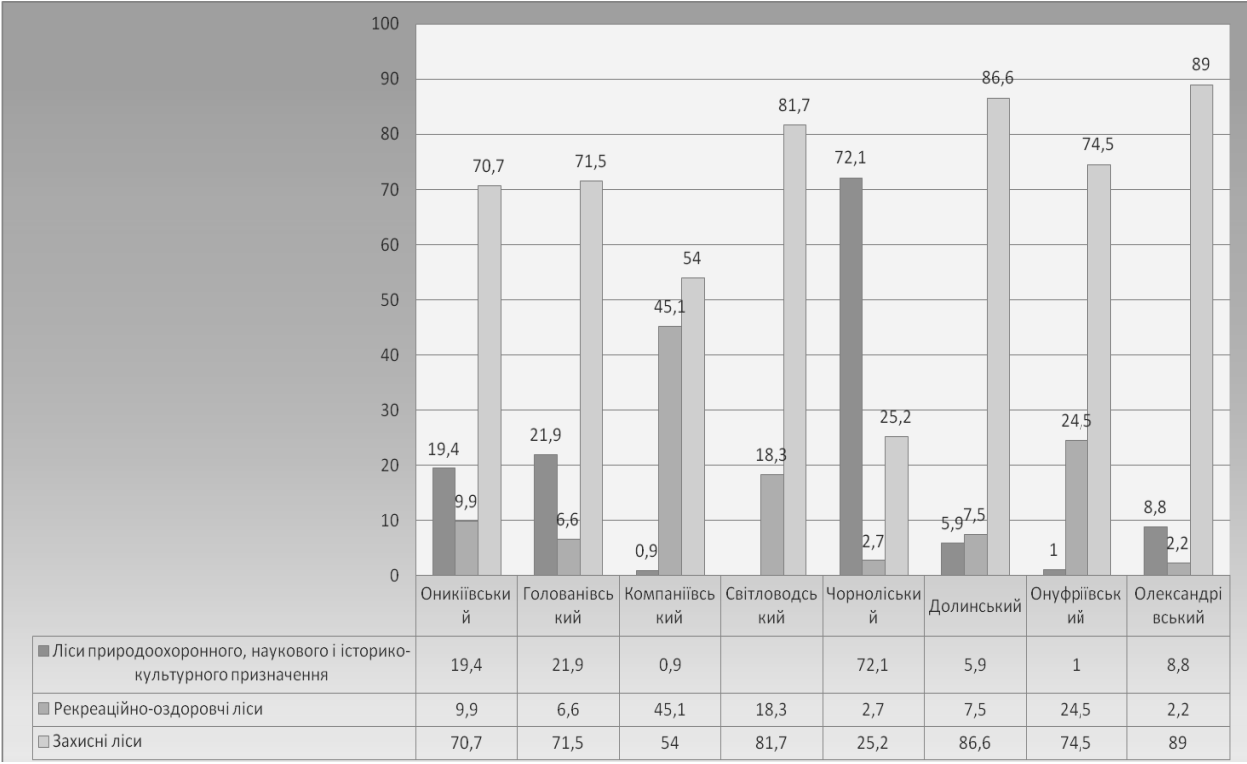
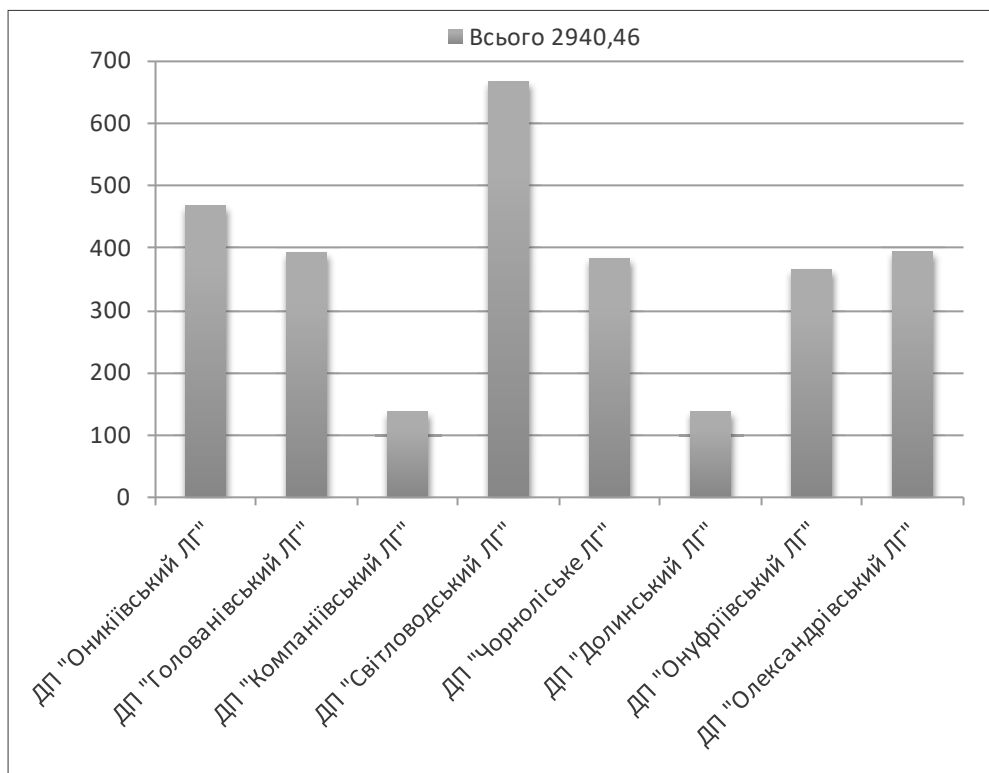

Рис. 3. Розподіл категорій лісів за держлісгоспами Кіровоградського ОУЛМГ, %

Рис. 4. Загальний запас стиглих і перестиглих насаджень у держлісгоспах Кіровоградського ОУЛМГ, тис. м³

ліси території Кіровоградської області поділяються на 3 категорії: захисні (69% від загальної площі, в Україні – 55%), природоохоронні (19%, в Україні – 29%), рекреаційно-оздоровчі (12%, в Україні – 16%) [9]. В структурі лісового фонду Кіровоградської області домінує категорія захисних лісів. Їх питома вага в Олександрівському ДЛГ – 89,0%, Долинському – 86,6%, Світловодському – 81,7%, Онуфріївському – 74,5%, Оникіївському – 70,7%. У Компаніївському ДЛГ спостерігається пропорційне співвідношення площ захисних (54,0%) та рекреаційно-оздоровчих (45,1%). В межах Чорноліського ДЛГ домінують ліси природоохоронного та історико-культурного призначення (72,1%) (рис. 3).

За віковою структурою у складі лісового фонду переважають середньовікові насадження (57%), молодняки; стиглі та перестиглі насадження вкривають відповідно 18% і 16%; пристигаючі насадження – 9% лісовкритих площ. Загальний обсяг запасів насаджень у держлісгоспах становить 18 700 тис. м³, у тому числі по Чорноліському – 4 574,65 тис. м³, Олександрівському – 3 155,74 тис. м³, Голо-

ванівському – 2 867,83 тис. м³, Оникіївському – 2 511 тис. м³. Мінімальні їх запаси – у Долинському (500,5 тис. м³) та Компаніївському ЛГ (821,8 тис. м³). Загальний обсяг стиглих та перестиглих насаджень по Кіровоградському ОУЛМГ становить 2 940 тис. м³, найбільші їх запаси – у Світловодському та Оникіївському ЛГ (рис.4).

Головне лісокористування здійснюється шляхом суцільно-лісосічних, поступових, вибіркових рубок стиглого та перестійного лісу. Способи рубок головного користування, особливості їх проведення регламентуються діючими правилами, встановленими та затвердженими відповідними державними органами. Так, відповідно до наказу Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 24.12.2010 року № 595 розрахункова лісосіка для Кіровоградської області складає 39,17 тис. м³ ліквідної деревини [11].

З метою забезпечення зазначених вимог та залежно від категорії лісів, лісорослинних умов, біологічних особливостей деревних порід, складу і структури деревостанів, наявності та стану підросту господарсько-цінних порід та інших особливостей лісових діля-

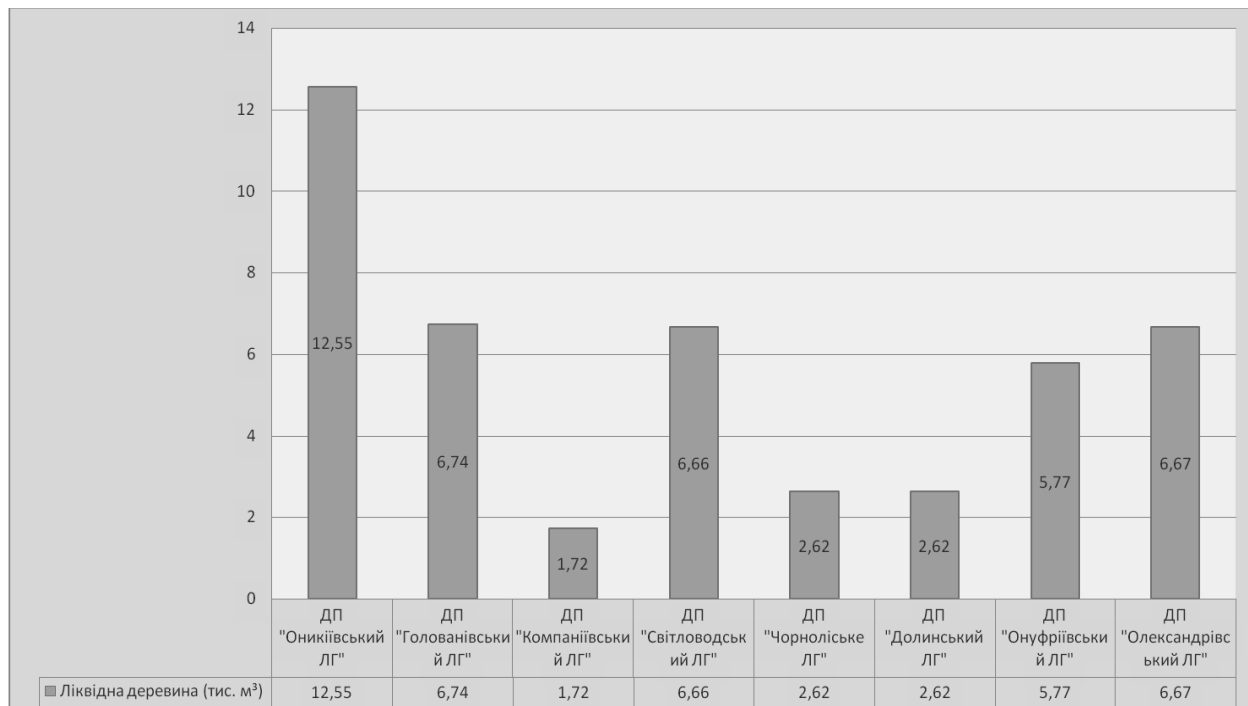

Рис. 5. Рубки головного користування у держлісгоспах Кіровоградського ОУЛМГ, 2016 р.

нок застосовується вибіркова, поступова, комбінована, суцільна системи рубок. До рубок оздоровлення та формування лісів належать рубки догляду, вибіркові та суцільні санітарні рубки, лісовідновні, реконструктивні, рубки переформування, інші види рубок (розчищення просік, доріг, угідь та інші). Станом на 2016 рік найбільша кількість рубок головного користування здійснювалися у чотирьох держлісгоспах області: Оникіївському (12,55 тис. м³), Голованівському (6,74 тис. м³), Олександрівському (6,67 тис. м³), Світловодському ЛГ (6,66 тис. м³) (рис. 5).

В Кіровоградській області майже 100% сортиментної рубки припадає на твердолистяні породи – дуб, ясен, клен. Основними видами продукції є круглі лісоматеріали (пиловник, будівельний ліс), а також фанерна сировина, дрова, технічна сировина. В Кіровоградському ОУЛМГ працює 4 деревообробних дільниць. Загальна виробнича площа цих дільниць складає 2 тис. м². Кількість працюючих у деревообробному секторі – 79 осіб. Обсяг переробки становить за 1 рік близько 13 тис. м³ деревини, в тому числі ділової – 7 тис. м³, технічної – 6 тис. м³.

Найбільш інтенсивно здійснюють лісозаготівлю такі лісгоспи: Чорноліський – 25% від загального обсягу реалізованої про-

дукції Кіровоградським ОУЛМГ, Олександрівський – 24,2%, Оникіївський – 21,6%, Голованівський – 16,9%. Найменші обсяги реалізованої продукції відзначені у Компаніївському, Долинському, Світловодському, Онуфріївському лісгоспах. Кіровоградський ОУЛМГ реалізує лісову продукцію на експорт. Питома вага лісових господарств у загальних показниках експорту по ОУЛМГ становить: Чорноліський ЛГ – 37,8%, Олександрівський ЛГ – 24,3%, Оникіївський ЛГ – 18,9%, Голованівський ЛГ – 16,9% [10] (рис.6).

У 2017 році лісгоспами Кіровоградського ОУЛМГ заготовлено від усіх видів рубок 127 866 тис. м³ ліквідної деревини, від рубок головного користування – 40 114 тис. м³ ліквідної деревини. Із загального обсягу реалізовано 165 318 тис. м³ круглої деревини, усю деревину поставлено на внутрішній ринок. Обсяг реалізованої продукції зріс порівняно з 2016 роком на 24,9 млн грн. і склав 238, 4 млн грн. За 2017 рік вихід пиломатеріалів круглих від усіх видів рубок становив 22,8%, деревини дров'яної для технологічних потреб – 73,3%, дров паливних – 3,7% [10].

Одним із найнебезпечніших наслідків господарювання є знеліснення. Така ситуація закладає низку ризиків щодо збереження лісів:

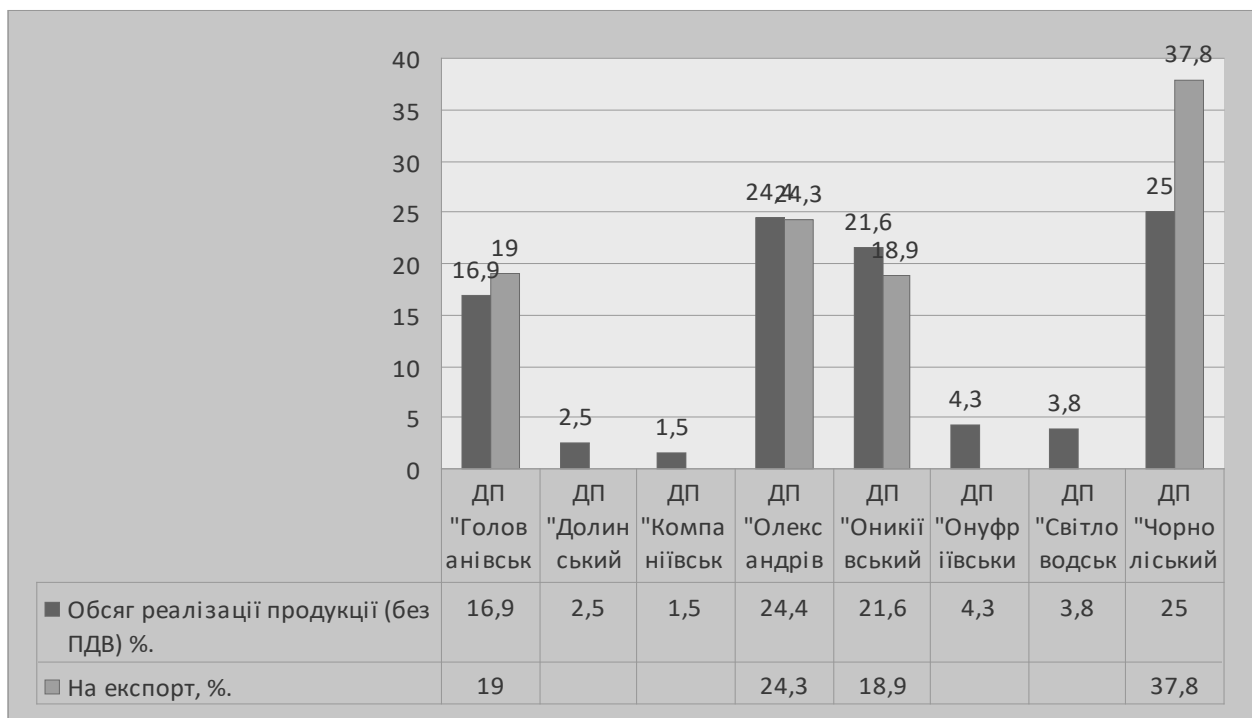

Рис. 6. Реалізація продукції держлісгоспами Кіровоградського ОУЛМГ, 2016 р. (%)

- значна фрагментація їхніх масивів;
- зміна видового складу у бік порід субдомінантів;
- порушення стійкості внаслідок вибіркового рубок;
- провокування несприятливих природних процесів (передусім ерозії) тощо.

Ці явища охоплюють майже 8–10% площі кожного найбільшого лісового масиву і мають тенденцію до збільшення [3].

На території Кіровоградської області у 2017 році розпочато сертифікацію лісів.

Метою лісової сертифікації є забезпечення економічно, екологічно та соціально збалансованого ведення лісового господарства шляхом дотримання відповідних загальнодержавних стандартів. Екологічно збалансоване і відповідальне ведення лісового господарства передбачає заготівлю лісоматеріалів та іншої лісової продукції за одночасного збереження природних екологічних процесів, біорозмаїття лісів та їх продуктивності. На цей час сертифікати відповідального ведення лісового господарства отримали Чорноліський, Олександрівський, Голованівський, Онікіївський лісгоспи.

В області реалізується регіональна екологічна програма «Ліси Кіровоградщини», роз-

рахована на 2016–2020 роки. Програма передбачає розвиток лісового господарства області, в тому числі збільшення лісистості завдяки територіям, що внаслідок деградації земель є не придатними для сільськогосподарського використання. Заплановано здійснення лісорозведення на площі 1,55 тис. га, відновлення лісів – на площі 2,5 тис. га.

Унікальні ділянки лісів перебувають під охороною у складі природно-заповідного фонду області, який містить у своєму складі 221 заповідних територій та об'єктів загальною площею понад 100 тис. га. Кіровоградське обласне управління лісового та мисливського господарства має у межах своєї території 57 заповідних територій та об'єктів загальною площею 22 230,72 га. Серед них мають загальнодержавне значення 11 територій та об'єктів, у тому числі заказники (8), пам'ятки природи (2), дендрологічні парки (1). 46 заповідних об'єктів мають місцеве значення: регіональні ландшафтні парки (1), заказники (19), пам'ятки природи (9), заповідні урочища (16). В Кіровоградській області все більше уваги приділяється формуванню регіональної екологічної мережі, оптимізації мережі природно-заповідних територій та об'єктів. Але

все ж є фактори, які негативно впливають на розвиток природно-заповідного фонду. Це передусім надмірний ступінь господарського освоєння території, високий показник розораності (понад 80%), невелика площа збережених у природному стані та придатних для заповідання ділянок [7].

Висновки з проведеного дослідження. Загальна площа лісів області становить 183 038,7 га. Показник лісистості території – 6,7%. Нормативна оптимальна лісистість Кіровоградської області становить 11%. До складу Кіровоградського ОУЛМГ входять 8 лісгоспів, 31 лісництво, 44 майстерських дільниць та 231 обходів. Головними структурними підрозділами Кіровоградського ОУЛМГ є: ДП «Чорноліське ЛГ», ДП «Оникіївське ЛГ», ДП «Голованівське ЛГ», ДП «Компаніївське ЛГ», ДП «Світловодське ЛГ», ДП «Онуфріївське ЛГ», ДП «Олександрівське ЛГ», ДП «Долинське ЛГ», Дослідно-селекційний дендрологічний лісовий центр «Веселі Боковеньки». Відповідно до виконуваних функцій ліси території Кіровоградської області поділяються на 3 категорії: захисні (69% від загальної площі), природоохоронні (19%), рекреаційно-оздоровчі (12%). Загальний обсяг запасів насаджень у держлісгоспах становить 18 700 тис. м³. Розрахункова лісосіка для Кіровоградської області становить 39,17 тис. м³ ліквідної деревини. Станом на 1.01.2016 рік обсяги рубок головного користування становили: «Оникіївський ЛГ» – 12,55 тис. м³, «Голованівський ЛГ» – 6,7 тис. м³, «Олександрівський ЛГ» – 6,7 тис. м³, «Світловодський ЛГ» – 6,7 тис. м³, «Онуфріївський ЛГ» – 5,8 тис. м³, «Долинський ЛГ» – 2,6 тис. м³, «Чорноліський ЛГ» – 2,6 тис. м³, «Компаніївський ЛГ» – 1,7 тис. м³ ліквідної деревини. В Кіровоградській області майже 100% сортиментної рубки припадає на твердолистяні породи (дуб, ясен, клен). На цей час сертифікати відповідального ведення лісового господарства отримали Чорноліський, Олександрівський, Голованівський, Оникіївський лісгоспи. З метою поліпшення екологічної ситуації розроблена і затверджена регіональна

програма «Ліси Кіровоградщини» на 2016–2020 рр. Виконання програми сприятиме підтриманню екологічної рівноваги на всій території області. Охорона цінних лісових масивів забезпечується у складі мережі природно-заповідних територій та об'єктів. Кіровоградське обласне управління лісового та мисливського господарства містить 57 заповідних територій та об'єктів загальною площею 22 230,72 га. 11 територій та об'єктів мають загальнодержавне значення, 46 – місцеве.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Генсірук С.А. Ліси України. К.: Наукова думка, 1992. 408 с.
2. Генсірук С.А. Регіональне природокористування. К.: Наукова думка, 1992. 336 с.
3. Домаранський А.О. Знеліснення Правобережжя Середнього Подніпров'я у межах Кіровоградської області: сучасний стан і тенденції. Укр. ботанічний журнал. 2010. Вип.67. №1. С.40–48.
4. Заповідні куточки Кіровоградської землі / Т.Л. Андрієнко, П.С. Терещенко, М.Л. Клестов, О.І. Прядко, В.М. Сіденко та ін. К.: Арктур – А, 1999. 240 с.
5. Ковальчук Н.М. Степ і ліс. Минуле і сучасне лісівників Кіровоградщини / Ковальчук Н.М., Журавський В.В. Кіровоград: ВАТ «Кіровоградське видавництво», 2004. 288 с.
6. Лісове господарство України. К.: Державне агентство лісових ресурсів України, 2011. 36с.
7. Мирза-Сіденко В.М. Флора і рослинність Південного Правобережного Лісостепу на межиріччі Дніпра – Синюхи / Валентина Миколаївна Мирза-Сіденко. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. 132с.
8. Ткач В.П. Ліси і лісистість в Україні: Сучасний стан і перспективи розвитку. Український географічний журнал. 2012. №2. С. 49–55.
9. Державне агентство лісових ресурсів України. URL: <http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article>.
10. Кіровоградське обласне управління лісового та мисливського господарства. URL: <http://www.lis.kr.ua/>.
11. Основні положення організації та розвитку лісового господарства Кіровоградської області. Українське державне проектно-лісовпорядне виробниче об'єднання «Укрдержліспроект» Харківська державна лісовпорядна експедиція. Покоптилівка, 2010. 184 с.